

A talentumok példázata

(Mt 25,14–30)

Bátorság a kapitalizmus kritikájához

A Máté előtti parabola

A bibliai szövegeknek rendszerint megvan a saját előtörténetük, amelyen keresztül mentek, mielőtt evangéliumi szöveggé váltak volna. Sok történetet maga Jézus mesélt el, s majd mindegyiket először szóban mesélték tovább a gyülekezetekben, majd leírták őket. Az evangélisták teológiai koncepciójuknak megfelelően illesztették be őket evangéliumuk partitúrájába, oly módon, hogy kompozíciójuk számára szövegeket állítottak össze, bővítettek ki, rövidítettek meg, vagy nyelvi és tematikailag átdolgoztak. A biblikus teológia művelői számára érdekfeszítő feladat, hogy ismét megszólaltassák az adott szövegnek a szöveg mögötti előtörténetét. Ilyenkor gyakran egészen más bibliai üzenet szólal meg, mint aminek a hallásához hozzászoktunk.

Ez érinti az irodalmi műfajt is. A Máté-evangélium mostani szövegösszefüggését tekintve, elbeszélésünk esetében példázatról van szó, vagyis az elmondottak képi világa a maga teljességében a teológiai mondanivalóra irányul; ha viszont kiszabadítjuk a történetet a mostani szövegösszefüggésből, akkor egy parabola áll előttünk, azaz kitalált történet egy szokatlan egyedi esetről, s ez a történet állásfoglalásra szólítja fel a hallgatóságot. Tehát: Hogyan hallgathatták Jézus kortársai a feltételezett, Máté előtti szöveget? És hogyan hallgat[hat]ták Máté zsidó-keresztény olvasói?

A szentírás-magyarozók egyetértéssel abban, hogy a záró versek (29–30.) eredetileg hiányoztak. A magyarozat: A 30. vers ún. vándorlogion, amelyet Máté szükség szerint odaillesztett egy-egy szakasz végére (8,12; 13,42.50; 22,13; 24,51). Véleményem szerint éppígy az evangélista számlájára írható a kettős megjutalmazás a 25,21b és a 25,23b versben („Menj be urad örömébe!”); nem illik ugyanis a pénzes sztorihoz, de metaforikus értelmezésben nagyon is illik a „bemenni az Isten országába” fordulathoz (amelyre sok példa van az Isten országával kapcsolatos jézusi mondásokban). A 29. versben hasonlóképpen vándorlogionnal van dolgunk (vö. Mt 13,12), amelynek az a rendeltetése, hogy megvilágítsa a harmadik szolga megbüntetését. Csak

hogy: Ez az alkalmazás elvét az eredeti elbeszélés értelmét. Valóban arról van szó a 25,14–28-ban, hogy attól, aki keveset *birtokol*, elveszik ezt a keveset? Nem inkább arról van-e szó, hogy a történet értelme szerint a harmadik szolga semmit sem, vagy legálábbis keveset *tesz*?

Negatívnak kell-e érzékelnünk a harmadik szolgát, mint ahogy ezt Máté 29–30. versbeli kommentárja alapján megszoktuk? Nem kell. Milyen eligazítást kínál az olvasónak maga a szöveg? A sztori minden tekintetben világos. Elutazásakor egy gazdag ember pénzt ad át szolgáinak, hogy kezeljék azt. Ez egyáltalán nem szokatlan dolog abban a korban. Az első hallgatók csak az átadott „talentumok” nagyságán hökkentek meg: ez ugyanis öt, két, ill. egy mázsa ezüstpénzt jelent. Tehát óriási, nem csupán akkoriban elképzelhetetlen pénzüsszegegről van szó. Öt talentum durván számítva 30 000 dénárt ért, s egy dénár volt a szokásos napszám. (Vagyis szerény 3000 Ft-tal számolva egy mai napszámot, 90 millió forint, avagy 360 000 euróra kell gondolnunk. — *A Szerk.*)

Ilyen meseszerű, a vidéki Felső-Galilea kisembereinek normális élet- és elképzelésvilágát messze meghaladó adatok esetén „az elbeszélés hihetetlen vonásainak extravaganciájáról” beszélnek a nyelvészek. Ezeknek az a szerepük, hogy arra irányítsák az olvasó, ill. a hallgató figyelmét, ami *az elbeszélő számára* fontos. Noha a motívumok a hétköznapok világából, ebben az esetben a pénzvilágból származnak, de kezdetről fogva csak irrealitásként értelmezhetőek.

De először is: Miről van szó a történet képi világában? A kedvelt értelmezésről, hogy a Törvény szerint nem szabad kamatot szedni, nincs szó, legalábbis elsősorban nem erről van szó; ez csak a harmadik szolgálval kapcsolatban jön szóba esetleges lehetőségként a 27. versben (nyelvtanilag „irreális módban”, amely irreális vágyat vagy feltételezést fejez ki: *edei sze ún balein...*; *edei*: imperfectum; *balein*: aoristos infinitivus): „Ezüstjeimet oda kellett volna adnod a bankároknak.” Ez azt jelenti: Még ezt sem tette meg. Arról, hogyan duplázta meg a másik két szolga a rájuk bízott vagyont, nem hallunk semmit; a bank révén ez akkoriban sem volt lehetséges. Az első hallgatók feltehető-

en tudták tapasztalataik alapján, hogy szolgák számára még „hosszú idő után” is (19. v.) lehetetlen (volt) az említett nagyságrendű pénz megduplázása. Ennyi pénzhez csak szabálytalanul, uzsora és gátlástalanság révén lehetett hozzájutni. Az első és a második (rab)szolgára használt, „dolgozott a pénzzel” kifejezés többet rejt az akkori gazdasági viszonyok között, mint sejtjénénk.

A harmadik szolga ellenben nem úgy cselekszik, ahogyan az első hallgatók a két előző szolga cselekvésének folytatásaként feltételezhetők volna. Persze lehetséges lenne/lett volna az is, hogy ő is „gazdálkodott” a pénzzel, csak nem volt szerencséje. Ez egészen más történet lenne. Ő azonban nem „gazdálkodik” a pénzzel, hanem elássa. A korabeli zsidó élet összefüggésében ez azt jelenti: ő a Tórához hű zsidó, még csak bankba sem viszi a pénzt, hogy az kamatozhasson (27. v.). 2Móz 23,20–21-ben ez áll: „Nem szabad kamatot vened testvéredtől: sem pénz, sem gabona, sem bármi más után, amit kamatra szokás adni! Az idegentől vehetsz kamatot, de testvéredtől ne végy kamatot!” Hasonlót olvasunk 3Móz 25,35–37-ben: „Ha veled élő testvéred nyomorba jut, és nincs biztosítva a megélhetése nálad, akkor segítsd úgy, mint az idegent és a vendéget, és maradjon veled... Ne végy tőle kamatot és uzsorát!... Föld a te Istenedet... (vö. még 2Móz 22,24; Ez 18,8.13.17; Agg 2,6–7 stb.). A praktikus gondolkodású bölcsességi teológus egyetlen kivételt enged meg a Példabeszédek könyvében: „Aki kamattal és uzsorával gyarapítja vagyont, annak gyűjt, aki könyörül a nincsteleneken” (28,8; vö. Péld 13,22 és Préd 2,26!). A kamatszédés gyakorlatának effajta társadalmilag elfogadható vonatkozásáról (amiről Lk 16,9-ben is hallunk, elmentésben a radikális Lk 16,13-mal és Mt 6,24-beli párhuzamával) szövegünkben egy szó sem esik.

Magyarán: A harmadik szolga a Törvény szerint, a Sínai-hegyen adott útmutatás szerint viselkedik. A pénz elásását a rabbinikus források is biztos megőrzési módként dicsérik (a kendőben őrzést, ahogyan a párhuzamos Lk 19,20 mondja, joggal helytelenítik).

Kockázat- és konfliktusképesség

A történet nem csupán a Törvényhez hű emberként jellemzi a harmadik szolgát, hanem mindenekelőtt kockázatkedvelőként és bátorként. Ő a főszereplő, még ha – a világ szemében – tragikus alak is. Elbeszélés-technikai szempontból az egész történet az ő viselkedésében csúcsosodik ki. Világos, hogy a szöveg farsúlyos: kétötödö szól a harmadik szolgáról és annak motívumairól. Képes konfliktus vállalására. Megtagadja az elvárt viselkedést, ő a „játékrontó”, aki *nem* kész arra, hogy „együtt játsszék a világgal” a bevett szabályok szerint. A harmadik szolgának van képe ahhoz, hogy a tulajdonost annak nevezze, ami: „Te kemény ember vagy; aratsz, ahol nem vetettél, és gyűjtesz, ahol nem szórtál” (24. v.). E szemrehányásnak a tulajdonos szájából elhangzó megisméltése (26. v.) minden hallgató számára megmutatja, hogy itt van a történet csúcspontja. Akár csak Ámosznál és Ozeásznál, itt is arról a prófétai kritikáról van szó, amely a feltehetően külföldi, nemzsidó gazdagok által gyakorolt uzsora minden formája ellen irányul. A világi emberek „rossz és habozó szolgaként” keltik rossz hírét (26. v.), maga a Törvényhez hű szolga pedig „félelemmel teliként” értelmezi saját viselkedését (25. v.), amit így lehet érteni: Azért fél, mert tudja, hogy pénzügyletekben mi a kapitalista nyereség-maximálás szokásos gyakorlata, és azt is, hogyan viselkednek a gazdagok mindazokkal szemben, akik elvetik a kapitalista gyakorlat szabályait.

A történetnek aztán az a vége, amit első hallgatói feltételezhetnek: A harmadik szolgát – mivel nem hajlandó uzsora-ügyletekre – kizárják a további pénzügyletekből, és ráadásul – logikus módon – elveszik tőle a rábízott pénzt.

Összegzés: Az igaz embernek sokat kell szenvednie. Szenved a Törvényhez hű magatartása, a cselekvése miatt, ami – amint az elbeszélés tanítja – azonos lehet a nem-cselekvéssel is, azaz állhat a rossz cselekvés elmulasztásában is. Pozitívan fogalmazva: Ebben a Máté előtti elbeszélésben bátorságról és konfliktuskészségről van szó – a Törvény, illetve a próféták útmutatásainak megfelelően, akik a Törvény magyarázóinak és alkalmazóinak tartották magukat. A kockázat- és konfliktuskészség a szöveg eligazításai szerint messzemenően összekapcsolódhat a „félelemmel” (25a v.) – a „kemény úrtól” (24. v.), illetve ennek az úrnak kizárólag a nyereség maximálására irányuló gyakorlatától való félelemmel, hiszen ez az úr az akkori úr-rabszolga viszonytak meg-

felelően saját tulajdonaként fogja fel a rabszolgái által elért nyereséget, és a maga tétlensége ellenére sem kész arra, hogy osztozzék velük a nyereségben. A 24. és a 26. vers kettős kijelentését, amely egyrészt a szolga, másrészt az úr szájából hangzik el, úgy fogom fel mint kulcsot ahhoz, hogy megfelelően értelmezzük ezt az esettörténetet, amely jól szemlélteti az akkoriban szokásos nyereségmaximálást, és mindenekelőtt az azzal szemben gyakorolt prófétai kritikát.

Egy szöveg története

A mai olvasó a tudományos kommentárok segítségével szinte minden evangéliumi szöveggel kapcsolatban érzékelheti azokat a változásokat, amelyeket a fent elemzett szövegben megfigyelhetünk, nevezetesen: a három szolga eredeti, realista *parabolája* hogyan változott annak az elkötelezett fellépésnek a *példázatává*, amelynek célja: Jézus nyomdokaiban járva „Isten országáért” tevékenykedni. Az egyes hagyományok csak azért maradtak meg „Isten igéjének”, mert „[Isten] szavának (*logosz*) szemtanúi és szolgálói” (Lk 1,2) és az evangéliumok szerzői részt vettek annak állandó újraértelmezésében, illetve különböző gyülekezeteik igen eltérő (szociális, nyelvi, kulturális, hitbeli) problémáira való aktualizálásában.

Mi, mai keresztények a Bibliának a gyülekezetek által a 2. század során normatívnak és kánoninak elismert szövegét olvassuk és halljuk, azt a szöveget, amelyet – az összes ke-

resztény hitközösségek egybehangzó meggyőződése szerint – már nem szabad megváltoztatunk, de amelyet Jézus nyomdokaiban járva tovább kell aktualizálnunk (ld. pl. a pápák szociális körleveleit). A Biblia azonban, s így az Újszövetség iratai is sokféle teológiát és etikai elképzelést tartalmaznak. A Bibliának például az etikai kérdésekkel kapcsolatos megoldásait a különböző élethelyzetekre vonatkoztatott, sikeres Jézus-követés modelljeiként lehet felfogni. A mi társadalmi feltételeink azonban különböznek az akkoriaktól, ezért nem másolhatjuk le egyszerűen az evangéliumok (társadalom)etikai megoldásait, de azok távlatait és elveit alkalmazhatjuk saját cselekvésünkre és a keresztény egyházakra – korunk trendjei és a mai pénzügylat ellenében is. A gazdagság társadalmi elfogadhatóságának minden megkövetelése ellenére is (ahogyan azt evangéliumában és az Apostolok cselekedeteiben is képviseli Lukács) érvényben van a történeti Jézus szava: „Senki/egyetlen szolga sem szolgálhat két úrnak... Nem szolgálhattok [egyszerre] Istennek és a Pénznek” (Mt 6,24 és a párhuzamos Lk 16,13). Ha a keresztény ember ez elé a választás elé kerül, akkor nincs helye az „is-is”-nek.

Hubert Frankemölle

Forrás: Orientierung, 2005/1

Cikkünkben az eredeti tanulmány második felét közöljük.

